

A close-up portrait of Jane Goodall, an elderly woman with short, wavy grey hair, wearing a blue turtleneck sweater. She is resting her chin on her clasped hands, looking thoughtfully towards the camera. The background is a soft, out-of-focus light blue.

DŮVOD K NADĚJI

MOJE CESTA ŽIVOTEM

Jane Goodallová

a PHILLIP BERMAN

KAZDA

JANE GOODALLOVÁ
A PHILLIP BERMAN

DŮVOD K NADĚJI

MOJE CESTA ŽIVOTEM

KAZDA

PRO VANNE, JUDY A CELOU MOU ÚŽASNOU RODINU.
A S ŽIVOU VZPOMÍNKOU NA DANNY, DEREKA, LOUISE,
RUSTYHO A DAVIDA ŠEDOVOUSE.

Ediční poznámka:

Originál této knihy vyšel v roce 1999, druhé vydání z roku 2003 autorka aktualizovala.

Vydalo Nakladatelství KAZDA, s.r.o., v roce 2022.

Nové sady 2, 602 00 Brno

www.knihykazda.cz

info@knihykazda.cz

tel.: +420 725 518 237

Elektronické vydání:

Vydalo Nakladatelství KAZDA, s.r.o.

Všechna práva vyhrazena

Datum poslední aktualizace: březen 2022

Formát elektronické knihy: EPUB

ISBN 978-80-7670-089-5

Vytvoření elektronické verze PureHTML.cz, 2022

Papírové vydání:

Poprvé vyšlo pod názvem *Reason for Hope: A Spiritual Journey* od Jane Goodallové a Phillipa Bermana roku 2000 v nakladatelství Hachette Book Group.

Copyright © 1999 by Soko Publications Ltd. and Phillip Berman

Epilogue copyright © 2003 by Soko Publications Ltd.

All rights reserved.

1. vydání

Přeložil: Martin Kupka

Překlad básní: Vojtěch Ettler

Jazyková redakce: Radka Klimičková

Sazba: ARTEDIT, spol. s r.o., Praha

Fotografie na obálce: David S. Holloway

Grafická úprava obálky: Pavel Ševčík

Tisk a vazba: CPI Moravia Books, s.r.o., Pohořelice, Česká republika

ISBN: 978-80-7670-075-8

Knihy lze zakoupit v knihkupectvích nebo se slevou 20 % přímo u nakladatele na www.knihykazda.cz.

Obsah

Poděkování

Úvod

1. kapitola

Mé začátky

2. kapitola

Přípravy

3. kapitola

Afrika

4. kapitola

Gombe

5. kapitola

Osamění

6. kapitola

Desetiletí změn

7. kapitola

Ráj je ztracen

8. kapitola

Kořeny zla

9. kapitola

Předzvěst války

10. kapitola

Soucit a láska

11. kapitola

Smrt

12. kapitola

Uzdravování

13. kapitola

Vývoj morálky

14. kapitola

Na cestě do Damašku

15. kapitola

Naděje

16. kapitola

Po holokaustu

17. kapitola

Začátek na konci

Epilog

Naděje po 11. září

Poznámka autorky

Institut Jane Goodallové

O autorce

© Steve Bloom

PODĚKOVÁNÍ

Než začnu vyprávět svůj příběh, ráda bych co nejsrdečněji poděkovala stovkám lidí, kteří mi na mé cestě pomáhali. Moje sestra Judy a já jsme jako malé každý večer naslouchaly čteným příběhům. Mívala jsem ráda ten o ptácích, kteří jednoho dne soutěžili o to, kdo z nich vyletí nejvýš. Orel si samozřejmě věřil, že vyhraje. Pozvolna stoupal vzhůru a postupně letěl výš a výš, až jednoho po druhém předešel všechny soutěžící. Dostal se tak vysoko, že výš už letět nemohl. A v ten okamžik se maličký strážník, který se ukryl v peří na jeho zádech, vznesl ještě o něco výše a vyhrál.

To je opravdu úžasné podobenství! Vždyť i já jsem se vznesla do výšky na zádech orla – orla, jehož jednotlivá pera představovali lidé, kteří mi pomohli. Chůva. Učitelé a přátelé ze školy. Terénní pracovníci a studenti v Gombe, členové představenstva a pracovníci Institutu Jane Goodallové (Jane Goodall Institute, JGI) a všichni báječní přátelé po celém světě.

Jednalo se o lidi, kteří mi nabídli pomocnou ruku, útěchu a povzbuzení, když se nedařilo, kteří mi byli inspirací a podpořili mě, když jsem hledala energii, abych mohla pokračovat dál. Existuje mnoho takových, jejichž jména a tváře ani neznám, neboť dokážeme změnit postoj člověka, byť jen předaným slovem nebo nabídnutou knihou. Stovky, ba tisíce lidí a zvířat mi pomohly dostat se v čase a prostoru tak daleko. Jsem ohromně vděčná každému jednotlivému člověku a je škoda, že tady není prostor, abych je všechny vyjmenovala.

Opravdovou zásluhu na všem, co jsem dokázala, má moje rodina: babička Danny, sestra Judy a moje úžasná maminka Vanne. Byla se mnou od samého začátku, pomáhala mi, utěšovala mě a povzbuzovala k dalšímu úsilí.

Ráda bych také poděkovala lidem, kteří se zasloužili o vydání této knihy: Phillipovi za nápad a veškerou dřinu, Jamie Raabové, redaktorce, za trpělivost a pochopení, Jonathonovi Lazearovi, našemu agentovi, za moudré rady, Catherine Allanové a jejím pracovníkům v televizní stanici KTCA a štědrým lidem ve společnosti Tom's of Maine, kteří svědomitě pracovali, aby natočili televizní pořad, jenž vycházel z této knihy.

Tolik per na zádech orla. Neboť můj orel je symbolem velké duchovní síly, jež jak věřím, nese nás všechny. Dává nám sílu, když jsou naše závazky

a pevná rozhodnutí podrobeny zkoušce. Z této síly, pokud máme silnou vůli, dokážeme získat novou energii, když se cítíme vyčerpaní. Pokud ovšem věříme a požádáme o pomoc.

ÚVOD

Uběhlo už mnoho let od chvíle, kdy jsem v roce 1974 navštívila katedrálu Notre Dame v Paříži. Uvnitř nebylo moc lidí a panovalo tam ticho a mír. V němém úžasu jsem zírala na Růžové okno, které nádherně zářilo v ranním slunci. Zničehonic vyplnil celou katedrálu zvuk varhan. V jednom ze vzdálených koutů chrámu právě začínal svatební obřad. Prostorem zněla Bachova tokáta a fuga v D moll. Odjakživa jsem milovala její první tóny, ale v tom ohromném prostoru katedrály se mě ta skladba úplně zmocnila a celou mě prostoupila. V tu chvíli se mi zdálo, že ta hudba ztělesňuje živou bytost.

Vzpomínám si, že tehdy, v tom okamžiku, v jakémsi záblesku vnímání věčnosti, jsem se přiblížila mystickému vytržení jako nikdy předtím ani potom. Jak jsem jen do té doby mohla věřit, že na začátku všeho bylo jen víření kosmického prachu – na počátku katedrály vzpínající se k nebesům, na začátku společného vnuknutí a víry těch, kteří katedrálu postavili, před narozením Johanna Sebastiana Bacha samotného, jeho mozku, který dal zaznít pravdě prostřednictvím hudby, před vznikem mysli, která – stejně jako ta moje v tom okamžiku v Notre Dame – obsáhla celý nezvratitelný proces evoluce? Protože nevěřím, že šlo o výsledek náhody, musím připustit opak – existenci záměru. A na základě toho musím přiznat vesmíru řídicí sílu, jinými slovy věřit v Boha.

Jako vědkyně jsem byla vedena k logickému a empirickému uvažování, nikoli k naslouchání intuici a k duchovnosti. Když jsem na začátku šedesátých let pracovala na Univerzitě v Cambridge, byli studenti i vědci na katedře zoologie, pokud mě paměť neklame, z velké části agnostici, nebo dokonce ateisté. Ti, kteří věřili v Boha, to před svými kolegy tajili.

Než jsem přišla na univerzitu – což bylo našťastí pro mě až v sedmadvaceti letech –, měla jsem svoje názory již zformované a nenechala jsem se nikým ovlivnit. Věřila jsem v duchovní sílu, která pro mě, jako pro všechny křesťany, představovala Boha. Jak jsem rostla a vyvíjela se, poznávala jsem i jiná náboženství, ale postupně jsem dospěla k přesvědčení, že existuje jen jediný Bůh, kterému lidé dali různá jména: Alláh, tao, Stvořitel, a podobně. Bůh pro mě představoval Velkého ducha, „skrze kterého my všichni žijeme,

hýbeme se a který je podstatou všeho živého“. Během života přišla období váhání, kdy jsem se hodně ptala, a dokonce jsem Boha zpochybňovala. Zažívala jsem období, kdy jsem ztrácela naději, že se my lidé můžeme vůbec někdy vymanit z chaosu, do kterého jsme uvedli společnost, ale i svět zvířat na této planetě. Proč je lidský druh tak destruktivní? Proč jsme tak sobečtí, nenasytní a občas opravdu zlomyslní? Kdykoli mě něco takového napadá, říkám si, že za vznikem života na Zemi nemůže být nějaký hlubší smysl. A jestliže za tím žádný smysl není, neskrývá náhodou pravdu tvrzení jakéhosi zhrzeného skinheada z New Yorku, že lidský druh je jednoduše „evoluční pitomost“?

Přesto byla v mém životě tato období pochybností relativně vzácná. Objevovala se v důsledku různých okolností – jako když můj druhý manžel zemřel na rakovinu nebo když v malinké zemi Burundi vypuklo nepochopitelné etnické násilí a já se doslechla o hrůzách mučení a o masovém vraždění, které mi připomnělo nevýslovné hrůzy holokaustu. Nebo když povstalci unesli čtyři z mých studentů, kteří v té době pracovali v národním parku v Gombe v Tanzanii, a chtěli za ně výkupné. V těch chvílích mě napadalo, jak ode mě může někdo očekávat, že budu věřit v nějaký Boží plán, když vidím utrpení, nenávist a zánik v takovém měřítku. Přesto jsem dokázala podobná období pochybností překonat a mohu říct, že u mě po většinu života, uvažuji-li o budoucnosti, převládá optimismus. Pravdou však je, že mezi námi žije spousta lidí, kteří ztratili jakoukoli víru a naději, ať se jednalo o víru v Boha, nebo alespoň v lidský osud.

Od roku 1986 jsem téměř neustále na cestách. Činím tak, abych zajistila finanční prostředky pro různé vzdělávací projekty a projekty na ochranu přírody v rámci Institutu Jane Goodallové a abych se podělila s co největším množstvím lidí o poselství, které je podle mého názoru nesmírně důležité. O poselství, které se týká lidské podstaty a vztahu lidí ke zvířatům, s nimiž sdílíme tuto planetu. A také abych se podělila o svoji víru – o víru v budoucnost života na Zemi. Je to vyčerpávající cestování. Během jedné – a svým způsobem typické – sedmitýdenní cesty po Severní Americe jsem navštívila sedmadvacet měst, nastoupila do dvaatřiceti letadel a zase z nich vystoupila (během letů jsem se snažila zvládat stále rostoucí horu papírování) a pronesla jsem jednadsmesát přednášek. Mluvila jsem

dohromady ke 32 500 lidí. Poskytla jsem navíc 170 rozhovorů do médií a absolvovala jsem mnoho obchodních jednání, obědů, večeří i snídaní. Podobně šílené jsou i všechny další cesty.

Jedna věc mi potěšení ze setkávání s lidmi kazí. Zažívám trapné situace, ve kterých se projevuje velmi ponižující neurologický problém odborně označovaný jako *prosopagnosie* (tzv. obličejová slepota). Laicky řečeno, při opětovném setkání s lidmi se ukazuje, že si nepamatuji jejich tváře. Dříve jsem si myslela, že je to způsobeno jakousi mentální leností, a tak jsem se zoufale snažila tuto domnělou vlastnost překonávat a vždy si obličej lidí zapamatovat, abych je druhý den, až se s nimi zase setkám, poznala. U lidí, které mají nějaké výrazné rysy, například neobvyklý tvar lebky, orlí nos, jsou nevšedně hezcí nebo naopak oškliví, potíže nemám. V případě obličejů, které nejsou ničím nápadné, naprosto selhávám. Občas mi bylo jasné, že moje neschopnost vyvádí ostatní z míry, ale i mě to vždycky velmi trápilo. Styděla jsem se za to a nikomu jsem se s tím nesvěřovala.

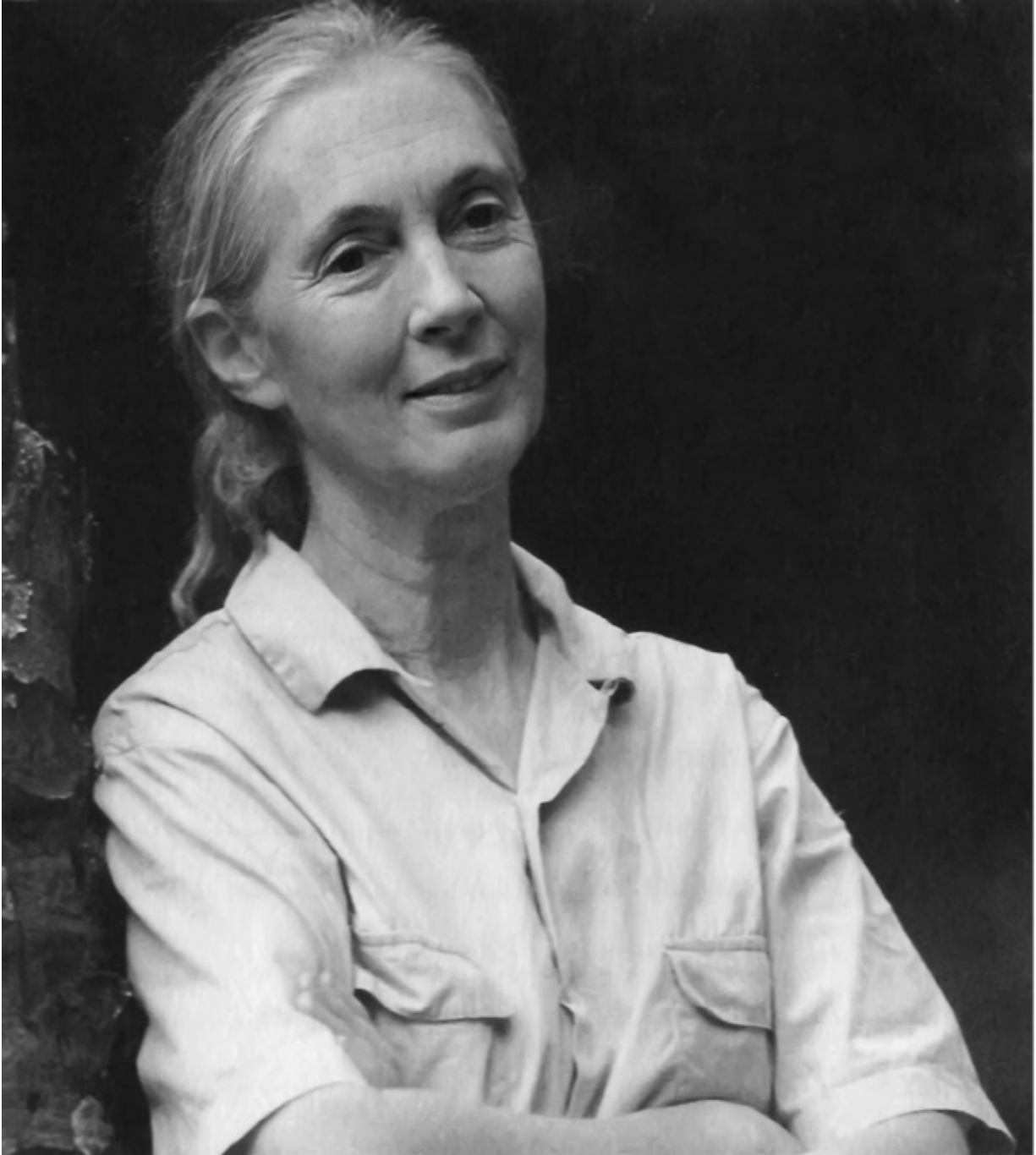
Když jsem nedávno mluvila s jedním z přátel, dozvěděla jsem se, že trpí tím samým. Nemohla jsem tomu uvěřit. A pak mi moje sestra Judy prozradila, že i ona zažívá něco podobného. Možná to znají i další lidé. Napsala jsem známému neurologovi doktoru Oliveru Sacksovi a zeptala jsem se ho, jestli o tak neobvyklém problému někdy slyšel. Odpověděl mi, že nejenže o něm slyšel, ale sám tím trpí, a navíc že jeho samotného to trápí daleko víc! Poslal mi odbornou práci s názvem *Porucha ve vývoji paměti při rozeznávání tváří a vzorů* od Christine Templeové.

Ačkoli už nemusím dávat vinu za tento hendikep sama sobě, je těžké se s ním vyrovnat – nemohu přece všem pořád dokola vysvětlovat, že až je příště potkám, možná nebudu mít ani potuchy o tom, kdo jsou. Nebo bych snad měla? Je to ponižující, neboť většina lidí si myslí, že se šibalsky vymlouvám na svůj problém a zakrývám tak skutečnost, že mi na nich pramálo záleží, a to je zraňuje. Vyrovnávám se s tím, jak nejlépe dokážu – obvykle u všech předstírám, že si na ně vzpomínám. Je to asi ten nejlepší způsob, přestože občas zažívám horké chvílky.

Lidé se mě často ptají (a nezáleží na tom, jestli si jejich tváře při dalším setkání pamatují), odkud beru všechnu tu energii. Také se zmiňují o tom, jak jsem mírumilovná, a ptají se mě, kde se ta mírumilovnost vzala. A také jestli

medituji a jestli věřím v Boha. Jestli se modlím. Většinu lidí zajímá to, kde beru svůj optimismus, když na každém kroku vidíme následky ničení životního prostředí a jsme svědky nezměrného lidského utrpení ve světě, který je stále více zatěžován přelidněním, nadměrnou spotřebou, znečištěním, odlesňováním, rozšiřováním pouští, bídou a hladomory, krutostí, nenávisť, nenasytostí, násilím a válkami. Zdá se mi, že o mně pochybují: věří ta ženská opravdu tomu, co říká? Co si opravdu v hloubi duše myslí? Jaká je její životní filozofie? Co je tajným elixírem jejího optimismu a víry?

Tuto knihu jsem napsala jako odpověď na tyto otázky, neboť se domnívám, že by moje odpovědi mohly leckomu pomoci. Stálo mě hodně energie pátrat ve vlastní duši, především když jsem se musela znovu vracet do životních období, jež bych znovu prožívat nechtěla, neboť jsem znovu cítila starou bolest. Snažila jsem se ale napsat svůj příběh s upřímností – jaký by jinak mělo smysl ho psát? Budu ráda, když kterákoli část mé filozofie a víry pomůže čtenářům na jejich vlastní cestě – moje práce pak nebyla zbytečná.

Tuto fotografii pořídil Mičio Hošino, který navštívil Gombe, aby si tam naplánoval větší fotografickou studii. Dříve než mohl svůj sen uskutečnit, zahynul v Rusku – zabil ho medvěd.

1. KAPITOLA

Mé začátky

Budu vám vyprávět příběh o už pětašedesátileté cestě jedné lidské bytosti. Je to příběh o mé vlastní cestě životem. Příběhy mívají zpravidla nějaký začátek. Ale co představuje ten můj? Mohu za něj považovat narození v londýnské nemocnici se vši tou okouzující ošklivostí novorozenců? Nebo ho představuje první nadechnutí, díky němuž se ze mě vydral první výkřik na protest proti násilnému a nedůstojnému vypuzení z lůna? Či je třeba začít dříve, tedy vyprávěním o tajném temném vlhkém místě, kde se jedné mrskající se spermii – jedné z milionů spermií – podařilo proniknout membránou plodného vajíčka, z něhož se potom zázračným způsobem vyvinulo miminko? Ani v tomto případě, myslím, nejde o skutečný začátek života, protože geny, které byly předány mým rodičům, se vytvářely dlouho a dlouho předtím. Rysy mé povahy a charakteru se potom utvářely působením lidí, kteří mě obklopovali, a za přispění událostí, jež se v mém raném životě odehrávaly. Můj vývoj ovlivnila povaha mých rodičů, zvláštnosti země, v níž jsem se narodila, a doba, ve které jsem vyrůstala. Neměla bych tedy začít příběhem svých rodičů a historickými a společenskými událostmi v Evropě třicátých let dvacátého století, jež vynesly do popředí Hitlera, Churchilla a Stalina? Možná bychom se mohli vrátit ještě do větší hloubky času – k první opravdu lidské bytosti, jež se narodila prvním hominidům, či ještě hlouběji – k prvním savcům, kteří byli prvními teplokrevnými bytostmi. Mohli bychom se dostat až do minulosti zahalené mlhou, kdy se na planetě Zemi objevila první živá buňka – buď jako výsledek Božího záměru, nebo nějaké nahodilé kosmické události. Opravdu až od tohoto bodu bych mohla začít své vyprávění a vydat se podivnými cestami, jimiž se život tehdy ubíral: od beztvare améby přes období lidoopů až po věk, ve kterém tu již žily myslící bytosti schopné uvažovat o existenci Boha a snažící se pochopit smysl života na Zemi i ve vzdáleném vesmíru.

Nemám v úmyslu zabývat se zde evolucí do takové hloubky, ráda bych se však zmínila o vlastním pohledu na evoluci – o tom, nakolik jsem ji byla

schopná procítit – od chvíle, kdy jsem stála na pláních v Serengeti a v rukou držela zkamenělé kosti prehistorických zvířat, až po moment, kdy jsem se dívala do očí šimpanze a uviděla tam odraz myslící a rozumně uvažující bytosti schopné vzpomenout si na minulost. Je možné, že v evoluci nevěříte, a je to tak v pořádku. Není ani tak důležité zjistit, jakým způsobem jsme se vyvinuli v lidské tvory, teď je mnohem důležitější přijít na to, jak vybědnout z té šlamastyky, do které jsme se vlastním přičiněním dostali. A rozhodnout se, jaký vztah by bytost schopná přemýšlet o Bohu měla mít k ostatním bližním – ostatním formám života na Zemi. Odpovědět si na otázku, jakou máme jako lidé odpovědnost a jaký osud nás nakonec čeká. Z tohoto důvodu začnu své vyprávění od okamžiku, kdy jsem se poprvé nadechla, zkrivila tvářičku a poprvé se rozkřičela. Stalo se tak 3. dubna 1934.

V průběhu let jsem se setkala s mnoha lidmi a prožila jsem události, které můj život ohromně ovlivnily, pomohly obrousit hrany a vynesly mě do výšek radosti, ale také svrhly do hloubek mučivé bolesti, naučily mě smát se především sama sobě – jinými slovy mě různé životní zážitky a lidé, se kterými jsem je sdílela, leccemus naučili. Zažila jsem chvíle, kdy jsem se cítila jako troska, jež zůstala trčet někde ve slepém rameni zcela opuštěná, abych byla vzápětí neurvale smetena do moře bez citu. Jindy jsem měla pocit, že mě strhly neznámé silné proudy a chtějí mě sprovodit ze světa. A přece, když se ohlédnu zpět na svůj život a vidím všechny ty vzestupy a pády, zoufalství i radosti, věřím, že jsem vedena jakýmsi záměrem, ačkoli je jisté, že jsem byla mnohokrát svedena z cesty a ze správného směru. Přesto jsem se nikdy neztratila. Zdá se mi teď, že ta maličká troska byla někdy jemně postrkována, jindy hrubě odfouknuta na velmi zvláštní cestě neviditelným a nehmatatelným větrem. Ta bezmocná částička byla – vlastně stále je – mé já.

Nemám nejmenších pochyb o tom, že rodina, do níž jsem se narodila, výchova, jíž se mi dostalo, a události ve světě kolem mě, když jsem byla teprve dítě, silně ovlivnily mou budoucí osobnost. Vyrůstala jsem se svou sestrou Judy, která je – na den přesně – o čtyři roky mladší než já. Byly jsme vychovávány v prostředí, jenž bylo mírně prosyceno křesťanskou etikou. Náboženství nám doma nikdo nevnucoval násilím, rodiče nás nikdy nenutili chodit do kostela ani jsme se nemusely modlit před jídlem (pominu-li

školu). Očekávalo se však od nás, že každý večer před spaním poklekne u postele a pomodlíme se. Od raného dětství nám rodiče vštěpovali důležitost mravních hodnot, jako jsou odvaha, čest, soucit a tolerance.

Byla jsem stejná jako všechny ostatní děti, které žily před začátkem éry televize a počítačů – velmi ráda jsem trávila čas venku a hrála si na tajných místech na zahradě, kde jsem poznávala přírodu. Rodiče ve mně odmalička podporovali lásku ke všemu živému, abych už od útlého věku zažívala úžas a posvátnou úctu, které mohou později vést k duchovnímu prozření. Určitě jsme nepatřili k zámožným rodinám, ale penězům jsme nepřikládali velký význam. Nedělali jsme problém z toho, že jsme si nemohli dovolit koupit kolo, natož auto nebo jet na drahou dovolenou do zahraničí. Měli jsme ale dost jídla, něco málo oblečení a nadbytek lásky a užívali jsme si spoustu legrace a pořád jsme se smáli. Opravdu jsem prožívala to nejlepší dětství – obraceli jsme v ruce každou penci a koupit si zmrzlinu, jet vlakem nebo jít do kina pro nás znamenalo rozmazlování. Byly to pro nás neobyčejné zážitky, jež jsme si navždy uchovaly ve vzpomínkách. Kéž by tak tehdy bylo všem dětem dopřáno mít takové dětství, žít v takové rodině! Věřím, že dnes by svět vypadal jinak.

Když se ohlédnu zpátky na pětadesát let svého života, napadá mě, že věci do něho přicházely tak, jak přicházet měly – všechno do sebe zapadá. Matka nejen tolerovala mou vášeň pro přírodu a zvířata, ale také mě v tomto zájmu aktivně podporovala. A navíc, a to bylo nejdůležitější, mě vedla k tomu, abych věřila ve své schopnosti. Zdá se mi, že všechno šlo zcela přirozenou cestou až k tomu zázračnému pozvání do Afriky v roce 1957, kde jsem poznala doktora Louise Leakeyho. Tento skvělý antropolog a paleontolog mě nasměroval na mou cestu do Gombe, k setkání s šimpanzi. Opravdu jsem měla odjakživa štěstí, ačkoli má matka Vanne vždycky říkala, že štěstí bylo jen jednou částí mého příběhu. Stejně jako její matka vždycky věřila, že k úspěchu se člověk dopracuje díky neochvějnému rozhodnutí a tvrdé práci a že „pochybení není napsáno někde ve hvězdách, ale vychází jen z nás samotných, neboť podléháme něčemu, čemu jsme podřízeni“. Určitě je to pravda. Ačkoli jsem však celý život tvrdě pracovala, neboť kdo by se chtěl podřizovat, když se tomu může vyhnout, musím připustit, že „hvězdy“ také sehrály svou roli. Koneckonců mě nestálo žádné úsilí narodit se do tak

úžasného domova. A od otce Mortimera „Morta“ Goodalla jsem, když mi bylo něco přes rok, dostala jako dárek šimpanze Jubileeho. Jubilee byl velká plyšová hračka vyrobená na počest prvního šimpanzího mláděte, které se narodilo v londýnské zoo. Přátelé maminky byli zděšeni. Obávali se, že mě hračka vyděsí a že mi přivodí noční můry. Jubilee se ale okamžitě stal tím nejopéčovanějším, co jsem měla, a byl mým průvodcem téměř při všech mých dětských dobrodružstvích. A je se mnou pořád, i po tolika letech! Díky tolika letům mazlení už Jubilee nemá skoro žádné chlupy a většinu času tráví v mé dětské ložnici v Anglii, v domě, v němž jsem vyrůstala.

Celý život mě neustále fascinují zvířata nejrůznějších druhů, přestože jsem se narodila v srdci Londýna, kde jsem se mohla setkat jen se psy, kočkami, vrabci, holuby a s několika druhy hmyzu v malé zahradě, již jsme sdíleli s obyvateli domků, které kdysi bývaly stájemi. Jedinou přírodu představoval chodník, okolí domů a pečlivě udržované zahrady, a to i poté co jsme se přestěhovali do domu na předměstí, odkud otec denně dojížděl do Londýna za prací.

Matka Vanne, které je už čtyřiaředesát, vždycky moc ráda vyprávěla příběhy z mého dětství – o tom, jak mě zvířata fascinovala a už jako malá jsem se strachovala o jejich blaho. Mezi nejoblíbenější historky patří ta, která se udála, když mi bylo asi osmnáct měsíců. Na zahradě jsem nasbírala žížaly a vzala jsem si je s sebou do postýlky.

„Jane,“ řekla matka s očima upřenýma na svíjející se klubko v mé posteli, „jestli je neodneseš zpátky na zahradu, tak umřou! Potřebují hlínu!“

Všechny žížaly jsem tedy honem posbírala a batolila se s nimi zpátky na zahradu.

Krátce nato jsme odjeli k přátelům, kteří vlastnili malý dům na skalnatém pobřeží v Cornwallu. Když jsme se šli projít na pláž, zůstala jsem užasle stát při pohledu na rybníčky na mělčině, které vznikly při odlivu, a hemžily se živými tvory. V kbelíčku jsem si do domu odnesla spoustu mušlí a nikdo z dospělých si nevšiml, že jsou všechny živé. Když potom Vanne přišla do mého pokojíku, všude tam lezli malincí, zářivě žlutí mořští hlemýždi. Byli úplně všude – na podlaze, na stěnách, a dokonce i za skříněmi. Když mi matka vysvětlila, že šneci bez mořské vody nepřežijí ani den, dostala jsem

hysterický záchvat. Všichni, kdo byli v tu chvíli v domě, mi museli ihned pomoci posbírat šneky a rychle je vrátit do moře.

Jednu z historek matka vykládala dost často, protože byla dobrým příkladem toho, že už ve čtyřech letech jsem toužila prozkoumávat přírodu. Vanne mě tehdy odvezla na rodinnou farmu k mamince mého otce, k paní Nuttové, kterou jsem oslovovala Danny Nutt, protože jsem neuměla říct slovo „granny“, babička. Jedním z úkolů, které jsem dostala, bylo sbírat čerstvě snesená vejce. Čím déle jsem u babičky byla, tím více záhad se přede mnou vynořovalo. Kde se na těle slepice nachází otvor dostatečně veliký, aby jím vyšlo něco takového, jako je vejce? Nikdo z dospělých se neměl k odpovědi, a tak mi nezbývalo než na tu záhadu přijít sama. A tak jsem jednoho dne pozorovala slepici, jak prolezla malým otvorem do kurníku, a následovala jsem ji. Slepice pochopitelně začala hlasitě kdákat a v panice vylétla ven. V mém dětském mozečku se zrodil nápad, že příště tam musím být jako první. Vlezla jsem tedy do jiného kurníku a čekala, až přijde slepice. Seděla jsem tam skrčená v koutě na hromádce slámy a čekala a čekala. Konečně se objevila slepice, rozhrábla slámu pod sebou a přidřepla si na právě vytvořené provizorní hnízdo přímo přede mnou. Věděla jsem, že se nesmím ani pohnout, abych ji nevyrušila. Po chvíli se slepice nadzvedla a já jsem spatřila kulatý bílý předmět, jak se pomalu vynořuje z peří mezi jejíma nohama. Vejce náhle měkce dopadlo do slámy pod ní. Slepice do vajíčka žďuchla zobákem a spokojeně kvokala. A potom odešla. Je neuvěřitelné, jak podrobně si tuhle událost dodnes vybavuji.

Naprosto nadšená jsem se protáhla otvorem ven za slepicí a běžela jsem domů. Mezitím se setmělo – musela jsem v tom těsném zapáchajícím prostoru strávit přinejmenším čtyři hodiny! Neřešila jsem, že o mně po celou tu dobu nikdo z dospělých nevěděl a že každý, kdo měl nohy, usilovně prohledával dům i okolí. Dokonce volali policii, že jsem nezvěstná. Když mě matka viděla, jak celá rozzářená běžím domů, ani mi nevynadala, přestože byla strachem bez sebe. Sedla si vedle mě, dívala se mi do šťastných očí a poslouchala výklad o tom, jak slepice snáší vajíčko a jak je to úžasné, když vajíčko dopadne do hnízda.

Dnes vím, jaké jsem měla štěstí, že mě vychovávala matka, jež měla pochopení pro mou lásku k živým tvorům a dokázala můj zájem

podporovat. Nejdůležitější bylo její přesvědčení, že děti mají udělat vše, co je v jejich silách, aby samy objevovaly. Mnohokrát mě napadlo, jak jiný by byl můj život, kdybych vyrůstala v domě s nesmyslnými pravidly, jež by zadusila každou možnost poznání, nebo naopak v rodině, kde by vládla přílišná shovívavost a kde by nebyla stanovena vůbec žádná pravidla a omezení. Matka samozřejmě chápala důležitost určité disciplíny a vždycky mi pečlivě vysvětlila, proč mi některé věci nedovolí. Snažila se být především spravedlivá a důsledná.

Když mi bylo pět a mojí sestře Judy rok, odstěhovali jsme se do Francie, neboť otec si tehdy přál, abychom se naučily plyně francouzsky. Život nám ale připravil jiný osud, neboť za pár měsíců Hitler vpadl do Československa a začala druhá světová válka. Rodiče se rozhodli vrátit do Anglie, ale protože jsme před odjezdem prodali náš dům v Londýně, museli jsme se uchýlit k Danny Nuttové do její venkovské usedlosti, kde vyrostl můj otec. To místo jsem si naprosto zamilovala, protože jsme bydleli v domě postaveném z šedivých kamenů, jenž dobře zapadal do venkovské krajiny hrabství Kent. Obklopovaly ho pastviny, na nichž se pásly krávy a ovce. Na pozemku usedlosti se také nacházely trosky hradu, v němž král Jindřich VIII. držel v zajetí jednu ze svých manželek. V drolicím se kamenném zdivu žila spousta pavouků a ve zřícenině nocovali netopýři. Naším domem se linul neznatelný pach olejových lamp, neboť tam nebyla zavedena elektřina. Kdykoli i dnes ucítím lampový olej, vrátím se do těch kouzelných časů před více než šedesáti lety. Ty krásné časy ale netrvaly dlouho. Hrůzy války se postupně přiblížily, a protože Vanne věděla, že otec při nejbližší příležitosti narukuje do armády, vzala mě a Judy ke své matce do městečka Bournemouth do domu U Bříz, který byl postaven v roce 1872 ve viktoriánském stylu, z červených cihel.

A pak se to stalo: 3. září 1939 vyhlásila Anglie Německu válku. Na ten den si dobře vzpomínám, přestože mi bylo teprve pět a půl. Celá rodina se shromáždila v obývacím pokoji. Atmosféra byla napjatá a všichni poslouchali zprávy z rádia. Vyslechli jsme projev o vyhlášení války a rozhostilo se ticho. Já jsem samozřejmě nemohla chápat, oč jde, ale to hrozivé ticho dopadlo i na mě a dostala jsem strach. Kdykoli slyším ono

typické vyzvánění zvonu z Big Benu, které vždy ohlašovalo zprávy BBC, ani po padesáti letech se neubráním chvilkovému návalu strachu.

Otec brzy narukoval, a tak se dům U Bříz, jen pár minut chůze od Lamanšského průlivu, stal mým novým domovem. Právě zde, na jižním pobřeží Anglie, jsem strávila zbytek dětství a také dospívání. Tento milovaný dům je mým domovem doposud. Uchyluji se do něj, kdykoli se vrátím do Anglie. A právě v tomto domě píšu tuto knihu.

Babička Danny (díky mé neschopnosti vyslovit slovo „granny“) byla nesporně hlavou rozvětvené rodiny, jež v té době obývala dům U Bříz. Představovala pravou ženu viktoriánské éry: byla silná, měla železnou vůli a pevné zásady. Vládla v domě neohroženou autoritou a zároveň měla srdce dost velké na to, aby se do něho vešly všechny hladovějící děti na světě. Její manžel, Velšan, byl kongregacionalistický pastor a zemřel dříve, než jsem se narodila. Byl to také učenec a dosáhl univerzitního teologického titulu na třech univerzitách – v Cardiffu, v Oxfordu a v Yale. Danny, která ho přežila o více než třicet let, si schovávala všechny jeho dopisy svázané červenou mašlí, a často si v nich před spaním četla. A také nám říkala, že před usnutím vždy děkuje Bohu za vše, co má. Vždy si dávala pozor, aby před ulehnutím do postele se všemi lidmi kolem urovnala všechny spory. Byla přesvědčená, že v domě, ve kterém žije více lidí pohromadě, vždycky vzniknou nějaké drobné rozepře a nedorozumění a že je třeba si vše urovnat, než se všichni uloží ke spánku. „Nenech slunce zapadnout do tvého rozhořčení,“ citovala básníka. Kdykoli mám s někým z přátel nedorozumění, slyším její slova. „Jak hrozná je představa, že někdo umře dříve, než se s ním udobříš, dříve, než mu stihneš říct promiň.“ Myslím, že se básníkovi Walterovi de la Mare podařilo uhodit hřebíček na hlavičku, když nás svými slovy vyzval: „Podívej se naposledy na všechno krásné. Každou hodinu.“

V domě U Bříz s námi bydlely také dvě matčiny sestry, moje tety – Olwen, již jsem automaticky překřtila na Olly, a Audrey, která si přála, abychom jí říkaly jejím velšským jménem Gwyneth. Jejich starší bratr, strýček Eric, pracoval jako chirurg a jezdil domů z londýnské nemocnice většinou na víkendy. Do domu brzy přibýly ještě dvě svobodné ženy, jež postihlo totéž co stovky jiných lidí ve válečné vřavě v Evropě – přišly o střechu nad hlavou. V té době se apelovalo na všechny rodiny, aby byly připravené podobným

nešťastníkům takovou službu nabídnout. Dům U Bříz tudíž v té době obývali nejrůznější lidé. Prostě jsme se museli naučit jeden s druhým vycházet po dobrém. V domě tehdy vládla (a stále vládne) přátelská atmosféra. Měl velmi osobitý ráz, a přestože v něm bydlelo tolik lidí, neopouštěl jej poklid. Největším dobrodiním byla velká zahrada se spoustou stromů a s trávníky. Ovšemže tam bylo mnoho tajemných a skrytých míst mezi keři, v nichž žili skřítkové a víly, a tančili tam za svitu měsíce. Ve chvílích, kdy jsem tam pozorovala ptáky stavící si hnízda, moje láska k přírodě sílila. Sledovala jsem nejen opeřence, ale také pavouky, jak za sebou vlečou své kokony s vajíčky, nebo veverky honící se ve větvích stromů.

Když myslím na dětství, nemohu nezpomenout na Rustyho – roztomilého černého voříška s bílou náprsenkou. Chodil všude se mnou a naučil mě chápat mnoho stránek zvířecí povahy. V různých letech se u nás doma objevovali rozliční mazlíčci. Několik pokolení koček, dvě morčata, křeček, jistý počet různých mořských želv, sladkovodní želva a kanárek Petr, který sice spal v kleci, ale přes den mu bylo dovoleno létat si po místnostech, jak se mu zlíbí. Krátce jsme s Judy měly každá svého závodního hlemýžďe se startovním číslem napsaným na ulitě. Chovaly jsme je v dřevěné bedýnce s proskleným víkem, která neměla dno, aby se mohla stěhovat po trávníku a šneci se mohli pást na pampeliškových listech.

V jednom místě se keře trochu rozestupovaly a vznikla tam přirozená světlina. Na ní jsme s Judy pořádaly „tábor“, ve kterém se mohl scházet náš klub, který měl jen čtyři členy. Šlo o mě, sestru a naše dvě nejlepší kamarádky, sestry Sally a Susie Caryovy, které přijížděly na letní prázdniny. V táboře jsme ve starém kufříku přechovávaly čtyři hrnky, trochu kakaa a čaje a také polévkovou lžici. Rozdělávaly jsme tam oheň a vařily na něm vodu v plechovce, jež stála, ne moc bezpečně, na čtyřech kamenech. Občas jsme tam tajně chodily na půlnoční „hostiny“. Za války bylo všechno na příděl, a tak jsme tam málokdy měly něco více než jednu sušenku nebo okoralou kůrku chleba, kterou jsme si potají schovaly. Bylo to ohromně vzrušující, vyplížit se opatrně z domu ve chvíli, kdy trávníky zalévalo měsíční světlo a stromy se v něm tyčily jako duchové. Ty chvíle jsme milovaly, stejně jako ten pocit, když jsme si dokázaly pevně dohodnout pravidla hry. Jak rozdělit

tu trochu jídla, pak nebylo vůbec důležité. Od té doby si na jídle vůbec nijak nezakládám.

Podobně jako jiné děti žijící ve šťastné rodině jsem nikdy neměla potřebu jakkoli zpochybňovat náboženskou víru v naší rodině. Existuje Bůh? No ovšem! Bůh byl v té době pro mě samozřejmou součástí života, jakou je třeba vítr šustící v listí v korunách stromů. Bůh kupodivu pečoval o kouzelný svět obývaný různými fascinujícími zvířaty a lidmi a všichni se k sobě chovali přátelsky a laskavě. Byl to můj okouzlující svět plný radosti a úžasu a já se cítila být jeho součástí.

Babička Danny chodila vždy v neděli do kostela a buď já, nebo sestra jsme ji doprovázely. Audrey si bohoslužbu nikdy nenechala ujít a Olly zpívala ve sboru. Nás děti ale nikdy nenutily do kostela chodit, natož do nedělní školy. Danny se však snažila zajistit, aby se naše víra nescvrkla na animistické uctívání přírody a zvířat. Byla prodchnuta vírou v Otce, Syna i Ducha svatého a chtěla, abychom já i Judy její víru sdílely, jelikož byla přesvědčena, že nám přinese útěchu. Ze všech sil se snažila, aby morální základy a moudrost Kristova učení ovlivnily náš život. A tak nás vedla k respektování jednoduchých pravidel, která se shodovala s desaterem přikázání. Občas nám četla citáty z Bible. Jejím nejoblíbenějším, který jsem přijala za svůj, byl: „Jako dny tvé, tak bude síla tvá.“ Pomohl mi v nejtěžších chvílích mého života. Opravdu věřím, že najdeme sílu překonat neštěstí, utrpení i bolest v srdci. Vždy se mi to doposud nějak podařilo.

Jako dítě jsem nebyla vůbec nadšená z toho, že se musí chodit do školy. Snila jsem o přírodě, o zvířatech, o divočině kdesi daleko v odlehlých končinách. V našem domě člověk na každém kroku narazil na police s knihami – knih tu bylo tolik, že se kupily i na podlaze. Když bylo venku nevlídno, stulila jsem se v křesle u krbu a zmizela do jiných světů. V těch dobách byly mými nejoblíbenějšími knihami *Příběhy doktora Dolittla*, *Knihy džunglí* a úžasné knihy o Tarzanovi od Edgara Rice Burroughse. Milovala jsem také *Vítr ve vrbách* a dodnes si vybavuji překrásnou a mystickou příhodu Krysy a Krtka, když našli neznámé vydří mládě stulené mezi kopyty lesního boha Pana. Fascinovala mě ještě jedna kniha – *Na zádech severního větru* (*At the Back of the North Wind*) – příběh George MacDonalda plný viktoriánského poučování, který by dnešní děti vůbec

neoslovil. Její klukovský hrdina, Démantík, trávil noci na půdě nad stájí obývanou koněm Démantem, kterého zapřahali do kočáru a na němž záviselo živobytí chudé rodiny. Půdou se proháněl ledový severák a jednou se chlapci zjevil jako krásná žena. Občas byla malá jako víla Zvonilka, jindy velká jako jilm. Vzala ho na cestu kolem světa – mohl se uvelebit v klidném víru na zádech severáku, schoulit se v hnízdečku, které mu upravila ze svých nádherných hustých dlouhých vlasů. Příběh mi připadal kouzelný, mystický a díky němu jsem poznala lidské utrpení, zatím jen popsané na papíře. Jistým způsobem mě připravil na skutečné utrpení, které představovala válka. Neboť válka v tu dobu už zuřila v Evropě a brzy jsme ji měli pocítit i v ospalém Bournemouthu.

Stále častěji jsme pak slyšeli bzučení německých bombardérů a dunění výbuchů shazovaných bomb. Naštěstí žádná z nich nedopadla poblíž. Okenní tabulky ale řinčely a občas nějaká praskla. Kvílení sirén si vybavuji tak jasně, jako by to bylo včera. Nejčastěji se rozeznávaly v noci – to byla doba, kdy bombardéry přilétaly. Rychle jsme museli vyskočit z postele a schoulit se v malém protiletectkém krytu, jenž se nacházel v nevelké místnosti, která dříve sloužila jako pokoj pro služebnou. Ještě dnes jí říkáme „bunkr“. Tehdy tam byla nízká klec s ocelovou deskou nahoře, velká jen metr a půl krát metr osmdesát a na výšku měla pouhý metr dvacet. V zóně ohrožení byly takovými klecemi vybaveny tisíce domácností. Uvnitř jsme se museli krčit – většinou šest dospělých a já se sestrou –, dokud nepřišel úlevný signál „vzduch je čistý“.

Ještě mi nebylo ani sedm a už jsem byla zvyklá slyšet zprávy o vítězných bitvách, ale i o porážkách. Povědomí o nelidskosti lidského konání se zhmotňovalo v důsledku toho, že nás rozhlas i noviny zahrnovaly zmínkami o nevýslovných krutostech páchaných v Evropě na Židech a zprávami o zvěrstvech Hitlerova nacistického režimu. Ačkoli byl můj vlastní život stále naplněný láskou a pocitem bezpečí, stále více jsem si uvědomovala existenci jiného světa, drsného světa prostoupeného bolestí, smrtí a lidskou krutostí. Projevy války byly všude kolem nás, přestože jsme patřili mezi ty šťastnější, kteří žili daleko od hrůz kobercových náletů. Náš vlastní otec byl navlečený do vojenské uniformy kdesi v džungli v Singapuru. Strýček Eric a teta Olly chvatně opouštěli dům a vybíhali do temné noci, kdykoli zazněl letecký

poplach. Museli do protiletectké služby. Audrey sloužila jako dobrovolnice ve válečném zemědělství. Výpadky proudu a zatemňování byly také typické pro většinu večerů, stejně jako američtí vojáci v tancích, které zatarasily příjezdovou cestu k domu U Bříz. Jeden z nich se s námi spřátelil. Pak byl ale se svojí jednotkou odvelen na frontu a jako stovky jiných vojáků padl.

Jednoho dne jsme jen o vlásek unikly smrti. Stalo se to během čtvrtého léta války. Trávily jsme s Judy a s dalšími dvěma kamarádkami Sally a Susie týdenní prázdniny v místě, kde bylo několik mil volné pláže a mohly jsme volně vyběhnout na písek – Anglie byla v tu dobu připravena na možnost německé invaze a většina pobřežních pláží byla zatarasena nekonečnými mílemi zábran z ostnatého drátu. Toho dne jsme si my děti hrály na pláži a obě matky seděly opodál a pozorovaly nás. Vanne zničehonic rozhodla, že domů půjdeme jinudy – cestou, která byla o hodně delší. Měly jsme dokonce kvůli tomu zmeškat oběd, ale byla neoblomná. Šly jsme asi deset minut a právě jsme přecházely jakési písečné přesypy. Náhle jsme zaslechly slabounký zvuk motoru letadla letícího velmi vysoko a směřujícího na jih, k moři. Zcela jasně si vybavuji, jak zíráme na nebe a vidíme dva zvláštní objekty, ne větší než doutník, které se oddělily od letadla a letí nekonečnou modří oblohy. Německé bombardéry měly ve zvyku zbavovat se při návratu z náletu bomb, které se jim nepodařilo svrhnout na určené cíle. Shazovaly je na pobřeží. Bylo to pro ně bezpečnější pro případ, že by se při cestě do Německa musely v souboji utkat s našimi letadly. Pamatuji si, jak na nás obě matky zakřičely, ať si okamžitě lehneme na zem, a jak nás zalehly, aby nás ochránily svými těly. Vybavuji si děsivé exploze ve chvíli, kdy bomby dopadly na zem. Jedna z nich udělala hluboký kráter přímo na cestě, po které bychom šly, nebýt zlé předtuchy Vanne.

Pověsti o nacistických táborech smrti se potvrdily v den skončení války, 7. května 1945. V novinách se objevily první fotografie. Bylo mi jedenáct let. Měla jsem velkou představivost a vnímala jsem všechno velmi citlivě. Ačkoli mě rodina pochopitelně chtěla uchránit pohledu na hrozivé fotografie dokumentující holokaust, už v průběhu války mi čtení novin nikdo nerozmlouval a nebránili mi v tom ani teď. To, co jsem viděla na fotografiích v novinách, mě na celý zbytek života hluboce zasáhlo. Nikdy jsem z paměti nedokázala vymazat pohled na vychrtlé postavy se zapadlýma očima ve

vyhublých obličejích téměř bez výrazu. Snažila jsem se vcítit do utrpení, jímž si museli projít nejen ti, kdo přežili, ale také stovky tisíc těch, kteří zahynuli. Vybavuji si hrůzu, jež mě zaplavila při pohledu na fotografii, na níž byla obrovská hromada mrtvých těl. Nechápala jsem, že se něco takového mohlo stát. Stalo se to, jen protože lidé neudrželi na uzdě ty nejhorší stránky své povahy a ignorovali zásady slušnosti a hodnoty, které je učili ve škole, jako laskavost a lásku. Vzpomínám si, že jsem se ptala, jestli se to opravdu stalo. Jak je možné, že lidé mohou páchat tak neslýchané činy na jiných lidech? Vzpomněla jsem si na španělskou inkvizici a na hrůzy středověku, o kterých jsem četla. A také na příšerné utrpení černých otroků. Viděla jsem jednu fotku Afričanů na galejích, spoutaných řetězy, a nad nimi dozorce s bičem v ruce. Tehdy jsem se poprvé zamyslela nad povahou Boha. Jestli je Bůh tak mocný a tak dobrý, jak mě učili, jak může dopustit, že tolik nevinných lidí trpí a umírá? Právě holokaust mě už v dětství donutil přemýšlet nad tím, co řeší až dospělí, totiž nad dobrem a zlem. Nebyl to abstraktní náboženský problém roku 1945. Šlo o velmi reálné otázky, jimž jsme čelili tím více, čím zvěsti o teroru přibývaly.

Zjistila jsem, že není vše tak jasné, jak se mi předtím zdálo, že je svět naopak plný nejednoznačnosti a rozporů. Holokaust mě naprosto vyvedl z rovnováhy. Così mě v následujících letech nutilo vyhledávat knihy o nacistech a koncentračních táborech. Pronásledovala mě otázka, jak je možné, že se lidé dokázali takto chovat. Jak mohl někdo vydržet a přežít taková muka? Mám dojem, že si tyto otázky kladu dodnes.

Strýček Eric, teta Audrey, babička Danny, Jane, teta Olly a Judy